

ELS MALENTESOS DE L'IDIL·LI

JAUME PÒRTULAS
Universitat de Barcelona

1. *Teòcrit de Siracusa i l'idil·li*

Les pàgines que vénen a continuació tenen, em temo, un caràcter de *work in progress* força acusat. En principi, m'hauria agradat de plantejar d'una manera com més sistemàtica millor les relacions entre una sèrie de composicions antigues anomenades freqüentment «idil·lis» i la producció moderna que ha fet servir aquesta etiqueta —una etiqueta prestigiosa i poc precisa alhora. Ara i ací, hauré de deixar córrer bona part del projecte, massa ambiciós sens dubte; i em concentraré bàsicament a presentar una sèrie de reflexions sobre la utilització antiga del terme «idil·li» i a esbossar, tot just, la seva (possible) rellevància de cara al Món modern. Abans, però, voldria justificar el meu títol, «Els malentesos de l'idil·li», que pot sonar una mica estrany. Tanmateix, constitueix un fet evident que el domini sencer de la tradició clàssica acostuma a dreçar-se sobre un conjunt de malentesos —de malentesos moltes vegades fecunds, riquíssims. Em limitaré a recórrer, per mirar de donar entenet allò que ara interessa, a un exemple sovint analitzat i discutit. És ben sabut que l'òpera moderna es va originar a partir d'una sèrie de temptatives d'autors italians del segle XVI per a ressuscitar la tragèdia antiga, que llavors encara era coneguda i compresa d'una manera prou deficient. Aquells arriscats poetes experimentals no varen aconseguir pas d'aixecar res de semblant a una tragèdia grega, és clar; però posaren les bases d'un gènere nou, radicalment diferent de la tragèdia, i promès a un futur ric i dilatat.¹

¹ Cf. Highet 1978: 141-142; 392, etc.

El cas de l'idil·li presenta, respecte d'aquest model, algunes similituds, i també diferències importants. Per començar, l'idil·li fou, sense moure'ns del Món antic mateix, quelcom molt més imprecís i difícil de caracteritzar que no pas el gran gènere tràgic. Quan les tradicions classicitzants volgueren recrear-lo, hagueren de reprendre quelcom que ja tenia, d'entrada, uns contorns mal definits. A més a més, el terme mateix d'«idil·li» fou sempre minoritari, i d'un ús restringidíssim.² En la tradició clàssica, l'idil·li no havia estat pas un gènere, o un subgènere, sinó una cosa força més laxa: «un mode», «una manera». Amb aquests termes —que no pretenc de fer servir en cap sentit tècnic, especialitzat— em vull referir tan sols a la imitació de la temàtica, l'atmosfera i alguns procediments d'un mestre reconegut i prestigiós. El diccionari estàndard de la llengua grega, el famós Liddle-Scott, defineix *eidyllion*, l'idil·li, com «a short, highly wrought descriptive poem mostly on pastoral subjects as those of Theocritus, Bion, Moschos». Això és tot; i, per al món grecollatí, sembla suficient.

Originàriament, doncs, els idil·lis foren només «poemes a la manera de...». D'entrada, a la manera de Teòcrit de Siracusa; més tard, a la manera de Virgili —del Virgili pastoral, el genial imitador i recreador de Teòcrit. Però ni l'un ni l'altre d'aquests dos mestres no féu servir en cap moment el terme «idil·li»; aquesta és una altra paradoxa, i no pas la més petita, de tot plegat. A continuació, haurem de dibuixar un quadre ràpid de la fortuna del mot grec *eidyllion*, dels seus orígens, de la seva probable evolució semàntica, etc. Però aquest punt fonamental ja es pot avançar des d'ara: Teòcrit, el creador reconegut d'aquesta mena de poesia, no posà el títol d'*Idil·li* o d'*Idil·lis* a cap de les seves composicions en particular, ni al conjunt tampoc. De fet, ni tan sols no és gens segur que Teòcrit publicqués mai un recull de tots els seus poemes.³ I pel que fa referència al terme, no hi ha dubte que és tardà. Resulta versemblant que algun gramàtic posterior (hi ha diverses identificacions possibles), a l'hora d'aplegar el

² Cf. Gow 1952: LXXI; Alsina 1961: 29; Holden 1974: 18; Brioso Sánchez 1986: 12-22; Fantuzzi 1993: 148 & n. 9; Griffiths 1996b: 1499.

³ Cf. Gow 1952: LIX-LXII; Alsina 1961: 24, 55; García Teijeiro & Molinos 1986: 32-36; Brioso Sánchez 1986: 21-25.

conjunt de la producció teocritea i afegir-hi la d'alguns imitadors i continuadors, i també algunes composicions espúries, atribuïdes erròniament al mateix Teòcrit, fos el primer d'emprar aquestes etiquetes d'*eidyllion* i *eidyllia*. Sens dubte va manllevar-les —per motius i raons que més avall discutirem, però que no fan gens de bon determinar— a la panòplia crítica del seu temps i de la seva professió. No hi ha manera, tampoc, de saber amb seguretat si el terme s'emprava o no en època de Virgili; però el poeta de Màntua, que fou un òptim lector i recreador de Teòcrit, no dóna cap indicatiu positiu de conèixer el mot. La tradició de l'idil·li potser es podria comparar, almenys fins a un cert punt, amb la tradició de l'anacreòntica, un altre producte il·lustre dels malentesos de la tradició.⁴ Les «anacreòntiques» clàssiques són poemes compostos a imitació d'uns poemes convencionalment atribuïts a Anacreont, però que de cap manera no són obra seva. No es tracta pas de falsificacions: algunes de les anacreòntiques mencionen explícitament l'antic poeta, en tercera persona; per tant, no aspiren pas a cap mena d'atribució espúria. Però el poeta Anacreont no va compondre mai «anacreòntiques». Hom podria, potser, prolongar aquesta mena de paradoxa, i dir que, si bé Anacreont no va compondre mai anacreòntiques, Teòcrit, pel seu costat, va compondre efectivament idil·lis; però que mai no els va designar amb aquest terme.

El valor inicial d'«idil·li» com a «poema a la manera de Teòcrit de Siracusa» es pot il·lustrar amb un simple cop d'ull a l'*Oxford Classical Dictionary*. Aquesta prestigiosa obra de referència ni tan sols no té una entrada pròpia per a *Idyl*; en canvi, en té dues per a la «poesia pastoral», una per a la pastoral grega i una altra per a la pastoral llatina.⁵ L'idil·li, cal anar a cercar-lo en un simple apèndix a la notícia sobre Teòcrit: «...At some point in the ancient tradition, Theocritus' poems acquired the generic title *eidyllia* ("vignettes").» Tanmateix —continua l'entrada— resulta preferible evitar aquest terme a l'hora de referir-se a Teòcrit, car evoca imatges de «rustic langour and passivity», del tot inad-

⁴ Cf. Highet 1978: 228-229; P. A. Rosenmeyer 1992, pàssim; Dihle 1994: 64-65; González & González 2005: 181-204.

⁵ Cf. Griffiths 1996a: 1118-1119; Watson 1996: 1119-1120.

quades per a referir-se a l'obra d'aquest «energetic, engaged, and acutely intelligent writer». El manual de Körte & Händel (1973: 167-168) ja emfasitzava d'una manera succinta el mateix punt: «Els antics escoliastes donaren el nom d'*Idil·lis* als poemes de Teòcrit. El terme no comportava de cap manera la nostra concepció d'allò que és "idil·lic"; significava només "poemes breus"». Allò que Körte & Händel ja no aclareixen és per què un diminutiu de la paraula *eidōs* pot significar «poema»; aquests autors es limiten a recollir la noció del diminutiu per ella mateixa.

II. *Temptatives de definició*

Efectivament, en grec, el mot *eidyllion* és, òbviament, un diminutiu d'*eidōs*. A despit d'aquest origen transparent, el significat de la paraula no resulta gens ni mica clar per als estudiosos moderns, els quals tampoc no es posen d'acord (ja ho apuntàvem al començament) a propòsit de la data i el context precisos en els quals el nostre terme fou introduït. Hom també discuteix sobre el sentit exacte que li donaven els poquíssims erudits antics que el van fer servir. En l'àmbit de la tradició occidental posterior, «idil·li» és un mot que apareix i desapareix, al grat de la fantasia i de la conveniència dels autors, que el troben còmode (potser per la seva mateixa vaguetat), per a caracteritzar determinades produccions, d'una manera que resulti evocadora i, alhora, no massa compromesa. Però no és pas un terme rigorós; i el domini de l'idil·li resulta de molt mal cartografiar. Molts estudiosos consideren que l'idil·li no és res més que una província particular, dintre del vast domini de la pastoral; altres insisteixen que aquesta caracterització resulta massa imprecisa, i massa inexacta alhora. El diccionari Fabra defineix l'idil·li amb aquests termes: «Petit poema que té per assumpte les coses del camp, els amors dels pastors.» Hom pot apuntar-hi força reserves; sobretot, a propòsit d'aquesta darrera precisió, «els amors dels pastors». Perquè, tot i que la majoria d'idil·lis giren, evidentment, entorn de la temàtica amorosa, aquesta no és pas una *conditio sine qua non* de l'idil·li, ni de bon tros: les excepcions, tan antigues com modernes, que hom podria adduir són nombrosíssimes. El fet mateix que un «*eidōs* petit», és a dir, una «forma peti-

ta, menor» significui tot bonament «petit *poema*» no resulta gens obvi, almenys d'entrada; reclama una sèrie d'assumpcions i presupòsits no gens fàcils d'admetre.

Les fluctuacions i les dificultats a l'hora de definir l'idil·li també es perceben en l'entrada corresponent del DIEC (i del diccionari de l'Enciclopèdia), entrada que comença així: «Gènere poètic que descriu la vida rústica, els amors dels pastors, en una perspectiva de felicitat ideal.» Per començar, hom prescindeix de la noció de brevetat (que Fabra sí que recollia), una noció que té la seva importància per a caracteritzar un mot com «idil·li», que ja hem vist que era, en el seu llunyà origen, un simple diminutiu. Altrament, no tots els idil·lis són poemes; en les literatures modernes hi ha moltes obres en prosa i peces teatrals, que poden definir-se, i de fet es defineixen, com a «idil·lis». Pel que fa a «la perspectiva de felicitat ideal», casa poquíssim amb alguns poemes de Teòcrit i, sobretot, de Virgili; i més val no parlar de la producció idíl·lica moderna.

Algunes remarques més, encara —remarques que incrementen la nostra perplexitat. Hem vist fa un instant que l'entrada «Teòcrit» de l'OCD glossava el terme *eidyllia* amb el gal·licisme «vignettes». ⁶ Efectivament, «idil·li», com a diminutiu d'*eidós* que és, deriva directament de la vella arrel indoeuropea del verb «veure» (en grec, *ideîn*; *videre* en llatí). A molts estudiosos els agrada recordar-ho, perquè creuen que això contribueix a establir que el significat primari de la paraula *eidyllia* hauria d'ésser el de «little pictures», o «quadrets». Això alliberaria el nostre terme, de passada, de qualsevol relació massa estreta amb el món bucòlic i/o amb la temàtica amorosa —quelcom altament desitjable, evidentment. A. H. Griffiths, l'autor de l'entrada de l'OCD, sembla estar d'acord, almenys d'una manera tàcita, a emfasitzar aquesta

⁶ Vegeu més amunt. Remarquem, de passada, que aquesta entrada de l'OCD, amb la seva característica voluntat de rigor i precisió, constitueix un bon testimoni de les contradiccions enmig de les quals es mou la recerca en aquest terreny, entre l'etimologia, la tradició clàssica, la preceptiva i la teoria dels gèneres. Com ja hem apuntat abans, hom hi acabava suggerint que el terme «idil·li», en raó de les seves connotacions de llangor i de passivitat, es deixés de fer servir, en referència a Teòcrit —precisament l'autor amb el qual es vincula, en termes d'història, d'una manera més estreta.

connexió entre l'etimologia d'idil·li i les qualitats eminentment visuals de la poesia teocritea. Però la majoria d'estudiosos recorden que aquesta interpretació etimològica, per evocadora que pugui resultar, distorsiona la cronologia, i fa violència a les dades històriques sobre l'evolució dels mots de l'arrel *vid-. Quan hom inventà el terme *eidyllia*, diuen —en una època difícil de precisar amb exactitud, però indiscutiblement tardana—, les connotacions pròpiament «visuals» d'*eidos* ja s'havien esvaït, o restaven del tot en el rerefons. Reconeixem, tanmateix, que la vinculació entre *eidyllion* i *ideîn*, tant si és intuïtivament percebuda com si no, fa justícia a algunes qualitats essencials de la poesia teocritea. La qualitat excepcionalment visiva de Teòcrit ha estat destacada des de sempre; alguns intèrprets, com Körte & Händel i l'admirable Charles Segal, l'han analitzada de manera exemplar —i en connexió, moltes vegades, amb el terme «idil·li», precisament. Podem conjecturar, *a fortiori*, que aquesta qualitat visiva també fou apreciada pels continuadors de Teòcrit i de Virgili. Aquests continuadors, estimulats per uns models tan prestigiosos, freturaren de compondre «idil·lis», sense preocupar-se gens per la provenença, el sentit i l'adequació del terme mateix. Un terme, per altra banda, que molts d'ells tampoc no feien servir...

Acabarem aquesta ràpida ressenya mencionant un punt de vista relativament freqüent (un punt de vista que hom pot trobar en força manuals i obres de divulgació, i també en més d'una obra especialitzada): *eidyllion* fóra l'abreviació d'una expressió més llarga i més complexa: *eidyllion boukolikon*. L'expressió sencera significaria, si fa no fa, «un petit poema» (d'aquí el diminutiu) de tema «pastoral». Però aquest constructe tampoc no resulta gens fàcil d'acceptar. Tal com ja hem vist, la connexió entre «idil·li» i pastoral no té res d'inevitable, de necessari; la feble utilització del mot *eidyllion*, en contrast amb l'ample vigència de la temàtica bucòlica, ho demostra a bastament. I continua oberta la dificultat de capir com un diminutiu d'*eidos* ha passat a significar «poema».

III. Els escolis de Teòcrit. Plini el Jove i Ausoni

Potser ja és hora, tanmateix, d'encarar-se directament als escàsissims textos antics que fan servir el terme «idil·li». Començarem

pels *Prolegomena* als *Escolis* de Teòcrit. Aquests *Prolegomena* recullen tota una sèrie de materials de vària erudició; contenen, per exemple, una curta biografia del poeta i una sèrie d'especulacions sobre els orígens del gènere bucòlic, orígens que hom fa remuntar adés a l'època mítica (als temps d'Orestes, fill d'Agamèmnon), adés a l'època de les Guerres Mèdiques; i encara a d'altres contextos històrics, o pseudohistòrics. També hi apareix, en aquests *Prolegomena*, una classificació (d'encuny aristotèlic) dels gèneres literaris, un resum de les peculiaritats principals del dialecte dòric que Teòcrit fa servir, i allò que ens interessa ara: una sèrie d'especulacions sobre el mot *eidyllion*, el seu origen i el seu sentit. N'ofereixo, a continuació, una traducció purament provisional:⁷

Cal saber que un poema breu s'anomena *eidyllion*, no pas *bêdyllion*: *eidyllion* a partir d'*eidós*, ço és, *theôria*, [lit. *el fet de veure-hi*], no pas *bêdyllion* a partir de *bêdô*, ço és, «donar gust» [o «alegrar»].

S'anomena idil·li perquè és una forma de discurs (*eidós logou*); i així, amb el diminutiu, s'anomena «forma petita».

Aquests poemes s'anomenen idil·lis a partir d'*eidô*, ço és, «assemblar-se» (*homoïô*) car els discursos són semblants a personatges [*que parlen*].

¿Per què aquests poemes no s'intitulen «*Diàlegs*», com els de Llucià, atès que en alguns d'ells els personatges dialoguen? Però el poeta no volgué posar-los adés un títol, adés un altre, sinó un de sol que convingués a tots els seus poemes. La forma del discurs és alhora narrativa (*diêgematikon*), dramàtica (*dramatikon*) i també mixta (*mikton*); per aquest motiu s'intitulen «*Idil·lis*» [*amb el sentit de petites formes*].

⁷ Vull advertir que, per bé que espero no haver comès cap error de traducció barroer, no estic del tot segur de no haver-me equivocat en algun detall concret. No m'ha estat possible de trobar cap traducció prèvia d'aquests textos; els admirables treballs de C. Wendel i d'A. Gow els parafrasegen i els comenten, però no s'entretenen a traduir-los. De fet, hom no solia traduir els textos d'aquesta mena, perquè hom tenia la idea (que en l'actualitat resulta molt i molt optimista) que tots els interessats serien capaços de llegir-los directament en l'original. Cal advertir, a més a més, que el vocabulari i àdhuc la sintaxi dels escoliastes de vegades s'allunyen força del grec «normal».

Intentaré afegir un parell de comentaris a aquest devessall de remota i abstracta erudició. L'aclariment que idil·li deriva d'*eidōs*, i no d'*hêdō*, no resulta rellevant, en el context present; aquesta confusió només documenta certs fenòmens de la pronunciació tardana del grec, que convertien els dos mots en quasi homòfons. En canvi, l'afirmació que *eidyllion* significa «forma petita de discurs» (*eidōs logou*), tant si és certa com si no ho és, resulta reveladora de la mentalitat d'aquests erudits, i de llur reaprofitament de la terminologia aristotèlica. Ara bé, ¿què deu voler dir, exactament, aquesta afirmació que l'idil·li és una «forma petita de discurs» —a banda de la constatació, òbvia, que la brevetat constitueix una de les característiques essencials del gènere? La continuació de l'escoli ens dóna la resposta: si les formes del discurs són la narrativa, la dramàtica i la mixta —tot això deriva de la *Poètica* d'Aristòtil, és clar— els *Idil·lis* teocriteus s'anomenen així perquè fan dialogar totes tres formes. Molt enginyós, encara que arbitrari, sens dubte. Per altra banda, si les formes del discurs dialoguen entre elles, com si fossin personatges, llavors ¿per què el conjunt no s'anomena «Diàlegs», com els *Diàlegs* de Llucià de Samòsata, per exemple? També per això tenim una resposta: Teòcrit anomenà *Idil·lis* el conjunt dels seus poemes perquè no volia donar a cada composició un títol diferent, «sinó un sol títol que els convingués a tots». En aquest punt concret, val a dir-ho, l'opinió dels estudiosos moderns, que han portat a terme treballs acuradíssims sobre la *traditio* teocritea, és justament la contrària. Podria molt ben ésser que els títols d'alguns poemes individuals de Teòcrit (no pas de tots; hi ha discordances sobre quins exactament) remuntessin al mateix autor; però el títol global d'*Idil·lis* és ben segur que no fou pas cosa seva. Ara bé, no és pas la correcció d'aquestes opinions, allò que interessa ara; el que ens agradaria és saber unes quantes coses més sobre llur provenença exacta. Perquè un escoliasta pràcticament mai no manifesta opinions pròpies, sinó que resumeix les de les seves autoritats, que poden ésser anteriors de força segles.

* * *

Les baules següents de la utilització del terme «idil·li», ja les trobem en alguns autors llatins. El passatge més significatiu

correspon a Plini el Jove, en època hadrianea (cf. Gow 1952: LXXI). Plini envia una lletra literària a un seu amic per a fer-li tramesa d'un recull de poemes que acabava de compondre; i, en parlar del títol que convé donar a aquestes composicions —una mena de *divertimenti*—, precisa el següent (*Epist.* IV 14):

Cogitare me has meas nugas ita inscribere «hendecasyllabi», qui titulus sola metri lege constringitur. Proinde siue epigrammata siue idyllia siue eclogas siue, ut multi, poematia seu quod aliud uocare malueris, licebit uoces, ego tantum hendecasyllabos praesto.

Tinc la intenció d'intitular aquests passatemps «hendecasil·labs», un títol que només involucra el metre. Si tu prefereixes anomenar-los *epigrammes*, o *idil·lis*, o *èglogues*, o, com es fa sovint, «petits poemes» o com t'agradi més, ets ben lliure de fer-ho; però jo només sanciono el terme «hendecasil·labs».

Pot sobtar, a primer cop d'ull, que Plini consideri que termes com *epigrama*, *idil·li* i *ègloga* són intercanviables; però, de fet, la cosa no és pas tan sorprenent com això. Es tracta de breus poemes d'ocasió, frívols i lleugers, ocasionalment obscens. Plini afirma haver-los compost a les termes, anant en vehicle, o a l'hora de sopar; en destaca la varietat dels temes, que van dels jocs de paraules als planys, passant per tota una gamma de sentiments i passions: amor (i, sobretot, sexe), indignació... Hi abunden, especialment, les *ekphraseis* (o «descripcions») retòriques. La paraula per a designar tota aquesta producció és en llatí *lusus* (= *paignion* en grec). Per a fer-se perdonar aquestes llicències i frivolitats, Plini apel·la explícitament a l'acreditat exemple catullà. Ara bé, si un hom recorda tan sols un instant el dilatat prestigi de Plini com a transmissor de tota mena d'informacions sobre el Món antic, no pot pas sobtar-nos gaire que la posteritat absorbís d'ell, almenys en part, la idea que «idil·li» era un terme adequat per referir-se a qualsevol mena de poesia miscel·lània i no pretensiosa, sobretot si té tirada a la divagació, l'ocasional i el quotidià. Altrament, en el segle IV de la nostra era, Dècim Magne Ausoni, l'autor de la *Mosella*, també va fer servir el terme *Idyllia* en aquest mateix sentit per a intitular una col·lecció dels seus poemes breus (i no pas de caràcter bucòlic, en general).

iv. *Una entrada del Diccionari etimològic de Joan Coromines*

Molts dels problemes i qüestions que hem anat discutint fins ara es troben eficaçment esbossats, i fins a un cert punt resumits, en un indret on, potser incautament, a mi no se m'hauria pas acudit, almenys d'entrada, d'anar-los a cercar. Em refereixo al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines. Sota l'entrada «veure», Coromines presenta una discussió molt erudita del mot «idil·li». Es tracta d'un text ric d'informacions i notícies, que fa així:

Idil·li, pres del llatí *idyllium*, i aquest del grec *eidyllion* «obreta», diminutiu d'*eidōs* «obra», de la mateixa arrel d'*ideó*. «Somriu la Coma de la Font, / com un idil·li tot suau: / dolça és la calma del Gorg Blau» (Costa i Llobera, *El Gorg Blau*). Fins al segle XII no es va aplicar *eidyllia* a l'obra de Teòcrit entre els bizantins, però sense al·lusió al seu caràcter bucòlic, sinó de la mateixa manera que *eidē* (plural d'*eidōs*) s'aplicava a les *Odes* de Píndar: de les quals diferien les obres de Teòcrit pel seu aire simple i modest, tant o més que per la longitud menor; solament en aplicar-se en el Renaixement a les *Èglogues* de Virgili esdevingué sinònim d'«obra bucòlica».

Hom pot veure que Coromines emfasitza correctament una sèrie de fets bàsics: *i.* Teòcrit, el pare de la poesia bucolicopastoral d'Occident, no va anomenar mai «idil·lis» els seus poemes; *ii.* el terme «idil·li» no té, originàriament, implicacions «bucòliques»; *iii.* l'associació entre «idil·li» i temàtica bucolicopastoral és secundària i va produir-se, sobretot, durant el Renaixement, en connexió amb l'obra de Virgili, més que no amb la de Teòcrit. Les notícies que Coromines ofereix sobre la fortuna a Bizanci dels termes *eidōs* i *eidyllia* no són pas, òbviament, de collita pròpia; les va manllevar a dos estudiosos de començaments del segle XX, Carl Kattein i Alfred Tobler, oportunament citats en la seva bibliografia. Gràcies al fet que, en l'actualitat, la recerca informàtica ofereix possibilitats insospitades, m'he assabentat que Adolf Tobler (1835-1910) fou un romanista suís, deixeble directe de Friedrich Diez, i autor d'un *Altfranzösisches Wörterbuch*, que va fer, i fa encara, autoritat. Sobre Carl Kattein he trobat menys notícies; però he vist que va compondre una monografia intitolada *Theo-*

criti idylliis octavo et nono cur abroganda sit fides Theocritea (París 1901): un treball que avui dia encara se cita esporàdicament quan es parla de l'autenticitat (discutidíssima) d'algunes de les composicions atribuïdes a Teòcrit. A més a més, Kattein fou l'autor d'un article sobre la «Histoire du mot “idylle”», publicat el 1904. Aquest article va gaudir d'una difusió considerable; Coromines a banda, el mencionen i/o l'extracten moltes discussions posteriors sobre el tema, assenyaladament les franceses. Kattein hi analitzava (1904: 220) com el mot *eidyllia* fou triat pels erudits bizantins, a partir d'Eustati de Tessalònica, «pour désigner les poèmes de Théocrite»; apuntava també (ibíd.: 219-220) que els bizantins havien atribuït al terme *eidōs*, el qual significaria, pròpiament, «image», «figure», el sentit de «poème lyrique, d'après le plural *eidê*». Per als bizantins, aquest plural *eidê* resultava —per certes raons que, d'aquí un moment, mirarem d'escatir millor— un títol adequat per a les *Odes* de Píndar. Kattein reblava encara que ni el llatí *idyllion* ni el grec *eidyllion* «n'ont pas le sens “poème pastoral” mais seulement “petit poème”». En efecte, «jusqu'à l'époque byzantine, les poèmes de Théocrite étaient désignés sous le nom *eklogai* ou *boukolika*». La fortuna definitiva dels termes *idyllion* i *eidyllion* la varen fer les edicions renaixentistes de Teòcrit —per exemple els *Theocriti Idyllia*, publicats a Venècia el 1539. A França, la consagració del terme es produí el 1565, amb la *Conformité du langage françois avec le grec* d'Henri Estienne.

* * *

No resultarà pas fora de lloc de presentar, encara que sigui d'una manera sumària, un parell o tres de precisions, a la llum de treballs més recents, al quadre ofert per Carl Kattein i resumit per Coromines. Els escolis mètrics a Píndar (d'època bizantina), quan volen referir-se a les diferents conformacions o configuracions melicomusicals de les *Odes*, parlen a voltes d'*eidê harmonias*,⁸ també parlen del primer (o del segon, tercer...) *eidōs* de les *Olímpiques* (de les *Pítiques*, etc.).⁹ A partir d'això, Henri Estienne, en

⁸ Cf. Gow 1952: LXXI; Fantuzzi 1993: 148 & n. 9; etc.

⁹ Cf. Bickel 1941: 29-41, espec. 35-37.

la primera edició del seu *Thesaurus* (1572), arribà a la conclusió (sens dubte excessiva) que «*eidê* autem Pindari sunt qui dicta putent tanquam diversa odarum genera. Sic etiam *Eidyllia* Theocriti».¹⁰ Tanmateix, els estudiosos actuals no solen pas admetre que el terme *eidōs* sigui de debò una manera bizantina de designar tècnicament les *Odes* pindàriques i, per extensió, les composicions de Teòcrit (considerades, com qui diu, una mena de diminutius dels vastos *Epinícis*). Sobretot, posen en dubte que aquest ús d'*eidōs* sigui realment d'origen hel·lenístic.¹¹ Segons la gran majoria dels que han aprofundit en aquest tema, el terme *eidōs*, en tots els passatges que fan al cas, no té pas cap altre sentit que el seu habitual i genèric —és a dir, «mena», «tipus», «estil» (Gow 1952: LXXII). Cosa que també encaixa molt bé amb la utilització casual, informal, del mateix terme en la *Poètica* i la *Retòrica* aristotèliques. Tal com declara amb uns termes taxatius T. G. Rosenmeyer (2006: 428-9), «*eidōs*, “species”, does not in the *Poetics* have the firm technical standing it has in Aristotle’s logical and biological works. Hence if, at the beginning of the treatise, Aristotle lists several *eidê* of poetry, it is with no demonstrable thought of how together they might make up a system of genres».

A tot plegat, Gow (1952: LXXII) hi afegeix una remarca molt aguda: encara que no resulti impensable ni absurd que una col·lecció de poemes pugui ésser designada amb termes com ara *eidê* o bé *eidyllia*, un poema sol, òbviament, només pot rebre el

¹⁰ En èpoques posteriors, altres estudiosos han continuat formulant hipòtesis que, en definitiva, anaven en el mateix sentit. Així, von Christ va pensar que *eidōs* significava la tonada o la melodia de cada poema; Wilamowitz (1906: 129), que volia dir «el to o la composició musical».

¹¹ La hipòtesi d'un origen hel·lenístic d'aquest ús d'*eidōs* depèn només d'un argument particularment fràgil: el fet que un gramàtic alexandrí, un tal Apol·loni, predecessor de Cal·límac a la Biblioteca, hagués rebut el sobrenom de «l'Eidògraf». En realitat, depèn de les explicacions que donen d'aquest motiu els lèxics bizantins. Segons l'*Etymologicum Magnum* (295.52), Apol·loni fou anomenat així perquè «distribuï les *Odes* segons els seus modes (o estils: *tois eidesin*); i aplegà les que semblaven tenir una melodia (*melos*) dòria...». Però es tracta d'un text corromput i parcialment incompreensible. (Jo l'he traduït, en els punts on el text original no feia sentit, segons les esmenes de Gow). Sobre Apol·loni «l'Eidògraf», vegeu també Pfeiffer 1968: 184; Rosenmeyer 2006: 434, etc.

nom d'*eidyllion* com a part integrant d'una col·lecció d'aquesta mena. I ja hem indicat que els especialistes de la transmissió del text de Teòcrit han establert de manera pràcticament indubtable que el mateix poeta no fou pas l'editor de cap col·lecció completa dels seus poemes. Hom sol admetre, avui dia, que un gramàtic de la primera part del segle I aC, anomenat Artemidor, i el seu fill Teó (que ja pertany a l'època augustea) foren els que van portar a terme, fonamentalment, aquesta tasca de recopilació. El pare va editar i comentar el conjunt de la producció bucòlica; el fill, els poemes de Teòcrit, precisament.¹² És probable que el títol d'aquests reculls contingués el mot *boukolika*. Pel que fa als termes *eidyllia* i *idyllia*, cal suposar que anaven guanyant terreny (especialment en llatí) com a títols possibles, aptes i adequats per a reculls de poemes menors o de circumstàncies, tant en grec com en llatí. Això, els exemples de Plini i d'Ausoni, que ja hem citat, ho documenten a bastament. Però (tal com ja indicava Coromines, en l'estela de Kattein i Tobler), per a la seva aplicació regular a Teòcrit —i, sobretot, per a la seva especialització per denotar la temàtica pastoral, bucòlica— cal esperar a l'època bizantina.

v. *Idil·li clàssic vs. idil·li romàntic o sentimental*

No podré pas, tant per manca de temps com, sobretot, per manca de competència, continuar resseguint, al llarg del Renaixement, el Barroc i el Classicisme, els avatars d'aquest «gènere» de l'idil·li —un gènere que arrela, ja ho hem vist, en la pràctica antiga d'un Teòcrit i d'un Virgili, però que una tradició dilatada i giragonsant ha acabat per gratificar amb una designació sobrevinguda, una mica postissa. Altrament, les discussions i arguments sobre la fortuna del mot, en el si de la tradició clàssica, ens menen a la mateixa constatació a la qual ens conduiria, probablement, una ulla-

¹² Fou Wilamowitz (1906) qui va portar a terme els estudis fonamentals per aclarir aquestes qüestions. Els punts de vista majoritaris en l'actualitat solen ésser modificacions i a voltes simplificacions de les hipòtesis de Wilamowitz. Veg. Gow 1952: LIX-LXII; Alsina 1961: 24, 55; García Teijeiro & Molinos 1986: 32-36.

da a la història general de la literatura; vull dir a la constatació que, si el terme «idil·li» forma part de la nostra terminologia, i hi té una posició modesta, però estable, això no depèn pas tant de les contribucions de l'Antiguitat (esplèndides a nivell creatiu; molt minses, en termes crítics), sinó de les dels temps moderns. És ben sabut que l'Antiguitat no disposà (amb l'excepció parcial, i especialíssima, de la *Poètica* d'Aristòtil) de cap teoria dels gèneres. El lloc d'aquesta inexistent teoria dels gèneres, el varen ocupar diversos constructes entorn del concepte de la *imitatio* dels grans mestres;¹³ per això dèiem, al començament del nostre text, que, en el si de la tradició grecolatina, la caracterització més econòmica d'un idil·li no pot ésser altra que «un poema a la manera de Teòcrit i de Virgili». En canvi, alguns autors moderns, com ara Friedrich Schiller, han atorgat una bel·ligerància nova al terme. (Penso, sobretot, en l'assaig famós sobre *Poesia ingènua i poesia sentimental*, una obra cabdal, a la qual haurem de tornar a referir-nos breument d'ací una mica). També hi ha hagut, en la modernitat, altres construccions teòriques, brillants i ambicioses, sobre l'idil·li; per bé que no han pas assolit un consens generalitzat com a obres «normatives».¹⁴ Però tampoc no hi aspiraven. Els assaigs crítics moderns no solen pas tenir la pretensió normativa de les teories neoclàssiques sobre els gèneres literaris; habitualment, només pretenen analitzar una sèrie de fenòmens des de posicions teòriques diferents.

El text de presentació del present col·loqui de l'Aula Carles Riba ens recordava que «...el gènere de l'idil·li ha anat passant per estadis diversos, fins que, en el segle XIX, sofreix un canvi radical, determinat sobretot per la pèrdua del seu caràcter bucòlic i idealístic...». Aquest «canvi radical» ha provocat, evidentment, que la relació entre l'idil·li modern i l'idil·li clàssic (sense capficar-nos gaire, ara, pels problemes concrets de terminologia) no resulti immediata, sinó subjecte a moltes mediatitzacions, i molt

¹³ Cf. Conte & Most 1996a: 630-631; 1996b: 749; també Conte 1986, pàssim.

¹⁴ Penso, especialment, en alguns teòrics tan il·lustres com el canadenc Northrop Frye (1912-1991), l'autor de *Anatomia de la crítica* (1957), o bé Nikolai Bakhtin (1895-1975). Ambdós han treballat en aquest terreny —cada un, no cal dir-ho, a partir dels seus propis postulats.

diverses; i, per tant, difícil d'entendre i de valorar. Quan, en el curs d'un col·loqui anterior, discutíem sobre les formes modernes de l'èpica, la rellevància del model clàssic per als autors catalans resultava òbvia, almenys del Siscent al Vuitcent. Calia entendre, naturalment, que, per als autors d'epopeies en llengua catalana, Virgili ocupava, com a paradigma del gènere, un paper força més important (i, sobretot, més *real*) que no pas Homer. També resultava evident que Torquato Tasso, Alonso de Ercilla o Frederic Mistral constituïen referències més immediates que no pas Virgili. Però la continuïtat d'una «idea de l'èpica», una «idea» capaç d'orientar els conreadors locals del gènere, resultava indubtable.¹⁵ Però, en el cas de l'idil·li, aquell «canvi radical» que mencionàvem suara va fer que l'idil·li perdés el seu «caràcter bucòlic i idealístic», característic de l'idil·li clàssic, i que s'impregnés (continuo citant el text de presentació del nostre col·loqui) «del nou caràcter realista predominant en la literatura del Vuitcent i principis del Noucent».

* * *

Tornem, per un instant només, als inicis dels temps moderns, a fi de plantejar la qüestió de l'idil·li romàntic i alguns dels seus contrastos amb el model clàssic de l'idil·li (recolzat, en definitiva, en la tradició grecolatina). En el curs d'aquesta prolongada història d'imitacions, apropiacions i recreacions que acostumem a anomenar la «tradició clàssica», hi ha hagut diversos moments de replantejament i de reorganització general; però el Romanticisme deu haver estat el més profund i el més dràstic de tots. És ben sabut que, amb la revolució romàntica, el sistema clàssic dels gèneres literaris va sofrir una sacsejada radical. Més amunt, ja hem recordat a diverses repeses que, en aquest sistema «clàssic», moltes vegades convé parlar, més que no pas de «gèneres» pròpiament dits, de la imitació de «la manera» dels antics Mestres. Ara bé, si quelcom fou trastocat radicalment pel Romanticisme, això devia ésser, precisament, els conceptes de *mimesis*, d'imita-

¹⁵ En aquest passatge, faig servir nocions i termes de Hainsworth (1991). Vegeu també Miralles & Malé 2008, pàssim.

ció i de mestratge, tan imprescindibles per a la pràctica «clàssica» de la literatura. Aquells entusiastes de l'originalitat cercaven en el Món antic una deu d'inspiració més alta i més pura; no tenien cap interès especial a imitar-ne les «maneres».

Aquestes remarques potser ens ajuden una mica a capir allò que va representar el Romanticisme per a l'idil·li tradicional —el qual, per cert, havia gaudit d'una florida singular a l'Alemanya setcentista, amb noms com ara els de Ewald von Kleist (1715-1759) i Salomon Gessner (1730-1788).¹⁶ Hom sap que algunes obres de J. W. Goethe mereixen perfectament el qualificatiu d'idil·lis —hom els sol qualificar d'idil·lis romàntics, o sentimentals, o burgesos, o algun terme similar. Per altra banda, no resulta pas insòlit que els estudiosos de la tradició de l'idil·li saludin les pàgines que li són consagrades en el gran assaig de Friedrich Schiller sobre *Poesia ingènua i poesia sentimental* (1800) com la reflexió teòrica més potent que aquesta forma literària, ambigua i esmunyedissa, hagi suscitat mai.¹⁷ Hom recordarà que, segons Schiller, l'idil·li és —juntament amb la sàtira i l'elegia— una de les tres formes que pot assumir la moderna poesia sentimental. Però, al contrari de la sàtira i l'elegia, que s'indignen o es planyen per l'absència de l'ideal, l'idil·li s'adreça al quadre de l'ideal realitzat d'una humanitat innocent, harmònica i feliç.¹⁸ Aquest quadre se situa o bé en un pretèrit radiant de pastors i vida camperola, o bé en un esdevenidor radiant. (Aquesta darrera opció, segons Schiller, hauria d'ésser la preferible). Però no tindria gaire sentit d'entretenir-se, ara i ací, en una anàlisi extensa d'una obra tan complexa com *Poesia ingènua i poesia sentimental*. Per al meu objectiu present, resultava important evocar la presència

¹⁶ Sobre aquesta escola poètica, poc coneguda a casa nostra, hom pot llegir, *ex. gr.*, l'extens treball doctoral de G. A. Andreen (actualment consultable per Internet: <http://www.archive.org>).

¹⁷ Vegeu, per exemple, Halperin 1983: 36-49. A propòsit de les teories de Schiller sobre la literatura moderna, vegeu per exemple Lukács 1967: 115-154.

¹⁸ Em sembla probable que d'aquí dimani (a través de diverses mediacions difícils de determinar) aquella singular —i poc exacta— notícia que abans hem trobat en el DIEC i el diccionari de l'Enciclopèdia, en el sentit que l'idil·li comporta «una perspectiva de felicitat ideal».

d'un idil·li romàntic, sentimental en el sentit schillerià del terme; no pas analitzar aquesta forma nova, ni tampoc la seva influència a Catalunya.

La influència *real* dels clàssics grecollatins sobre els escriptors catalans del Vuitcents i del primer Noucents resulta, en molts casos, frèvola i discutible. En canvi, la influència del Romanticisme germànic a casa nostra no dóna peu a la mateixa mena de perplexitats. Els acompliments del gran Romanticisme europeu, amb independència del rigor amb el qual fossin coneguts i valorats, constituïen un marc, un horitzó normal per a la producció d'aquí —en concurrència amb el model clàssic grecollatí, citat sovint, però conegut poc i malament. És ben possible que les transcendents aportacions de Goethe i de Schiller no fossin conegudes en profunditat, ni apreciades amb un coneixement de causa suficient; que els autors catalans de l'època no traguessin prou partit d'aquests alts mestratges, i que la lectura d'aquests autors es fes moltes vegades en traducció, no pas a partir del text original.¹⁹ Res de tot això no fa obstacle al punt que ens interessa ara; un punt que Eduard Valentí va assenyalar, ara ja fa força anys, amb característica lucidesa (i a propòsit de Joan Sardà, per cert). Em refereixo al fet que el nom de Goethe —el nom més emblemàtic de tots, en aquest aspecte— havia acompanyat llargament l'humanisme català, «de vegades fins i tot substituïnt els clàssics autèntics» (Valentí 1973: 29).²⁰

Totes aquestes remarques no volen pas dir que la pràctica de la bucòlica en el món grecollatí, els seus acompliments prestigiosos, les imitacions a les quals va donar lloc al llarg dels segles, les reflexions que va suscitar —que tot plegat no tingui cap mena de relació intel·ligible amb la pràctica de l'idil·li entre nosaltres en el tombant del Noucents; i que aquesta pràctica pugui ésser liquidada al·ludint únicament al seu «nou caràcter

¹⁹ Tanmateix, convé recordar que els models clàssics, en la gran majoria dels casos, també eren apreciats d'una manera indirecta.

²⁰ No sé pas si no caldria substituir aquest prudent «de vegades» de Valentí per un més dràstic «habitualment». El tractament de referència sobre Goethe a la literatura catalana és el de Manuel de Montoliu (1935). Sobre la influència de Goethe en el conjunt de literatures ibèriques, vegeu per exemple Pageard 1958; Rukser 1977.

realista». Ara bé, entre les modestes aportacions catalanes al gènere i el llegat clàssic, intimidatori i llunyà, s'hi interposava, com una poderosa pantalla, la renovació de l'idil·li que el Romanticisme portà a terme, tant en el terreny de la teoria com en el de la pràctica poètica; renovació que fou prolongada i radicalitzada, no cal insistir-hi ara, pels corrents realistes i antiromàntics que vingueren a continuació. Per al meu objectiu d'avui, resultava imprescindible evocar d'una manera més o menys ràpida aquesta presència de l'idil·li romàntic i sentimental. Tanmateix, intentar analitzar-la i estudiar-la amb un mínim de rigor i de deteniment, no és evidentment del cas, ara. Potser podria ésser un bon argument per a un futur Col·loqui de l'Aula Carles Riba.

Bibliografia

- ALLEN, W. (1940). «The *Epyllion*: A Chapter in the History of Literary Criticism», *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, LXXI, 1-26.
- ALSINA, J. (ed.) (1961-1963). Teòcrit, *Idil·lis I & II*, Barcelona, Fundació Bernat Metge.
- ANAGNOSTOU-LAOUTIDES, E. (2005). *Eros and Ritual in Ancient Literature: Singing of Atalanta, Daphnis and Orpheus*, Piscataway (NJ), Gorgias Press.
- ANDREEN, G. A. (1902). *The Idyl in German Literature*, Rock Island, Lutheran Augustana Books.
- BAUZÁ, H. F. (1993). *El Imaginario clásico. Edad de Oro, Utopía y Arcadia*, Santiago de Compostela, Universidade de Santiago de Compostela.
- BICKEL, E. (1941). «Genus, eidos und eidyllion in der Bedeutung "Einzellied" und "Gedicht"», *Glotta*, XXIX, 29-41.
- BOYLE, A. J. (ed.) (1975). *Ancient Pastoral. Ramus Essays on Greek and Roman Pastoral Poetry*, Victòria, Monash University / Aureal Publications.
- BRIOSO SÁNCHEZ, M. (ed. & trad.) (1986). *Bucólicos griegos*, Madrid, Akal.
- BULLOCH, A. W. (1985). «Hellenistic Poetry», dins P. E. Easterling & B. M. W. Knox (ed.), *The Cambridge History of Classical Lite-*